

6284 SAYILI KANUN'UN BOŞANMANIN TARAFLARI, HÂKİMLER, AVUKATLAR VE AİLE MAHKEMESİ UZMANLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Hatice NUHOĞLU**

Filiz DEMİRÖZ***

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1466-6914>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8606-7350>

DOI: 10.30915/abd.811905

Makalenin Geldiği Tarih: 14.10.2019 **Kabul Tarihi:** 04.11.2019

* **Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK–ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.** Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir. Nuhoglu, H. (2019). Boşanma Sürecinde Çatışma Deneyimlerinin Stratejik Aile Terapisi Temelinde Analizi Bir Karma Yöntem Araştırması Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

** Dr. Öğr. Ü. / Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü.

*** Dr. Öğr. Ü. / Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü.

ÖZ

Bu araştırma, boşanma sürecinde başvurulmuş 6284 sayılı Kanun'un (8/3/2012 tarih, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, R.G: 20/3/2012 tarih, S. 28239) uygulanmasının boşanma davası devam eden taraflar, hâkimler, avukatlar ve mahkeme uzmanları tarafından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Araştırmanın yöntemi karma yöntem olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda yapılandırılmış (denetimli) gözlem tekniği kullanılarak Ankara Sıhhiye Adliyesi'nde yer alan 11 aile mahkemesinde toplam 200 duruşma gözlemlenmiş, nitel boyutunda ise 9 boşanma davası devam eden birey, 7 hâkim, 5 avukat ve 14 mahkeme uzmanı ile toplam 35 derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Duruşma gözlem sürecinden elde edilen nicel veriler SPSS 23.0 for Windows programında analiz edilmiştir. Nitel verilerin analizinde ise MAXQDA 12 Nitel Veri Analiz Programı kullanılmış ve her iki veri kümesi Caracelli ve Greene'nin oluşturdukları veri destekleme (birleştirme) stratejisi kullanılarak birleştirilmiş ve karma analiz edilmiştir. Yapılan analiz kadınların özellikle boşanma sürecinde erkek şiddetine maruz kaldıklarını ve bu şiddetin çocuklar başta olmak üzere tüm aile üyeleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca şiddetle mücadele konusunda 6284 sayılı Kanun'un teorik çerçeve sunduğu ancak uygulamada ciddi sorunların devam ettiği ancak yapılacak farklı düzenlemelerle şiddetin önlenmesinin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları hukuki süreçte ve sosyal refah hizmetlerinde bir değişim gerektiğine işaret etmekte ve yeni hizmet modellerinin alana kazandırılmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Erkek Şiddeti, 6284 Sayılı Kanun, Aile Mahkemeleri, Boşanma, Çatışma Yönetimi.

THE EVALUATION OF LAW 6284 BY THE
PARTIES OF THE DIVORCE, JUDGES,
LAWYERS AND FAMILY COURT EXPERTS

ABSTRACT

This research aims to evaluate the implementation of the Law No. 6284 (Law on Protection of the Family and the Prevention of Violence Against Women), which is applied during the divorce process, by the parties whose divorce proceedings are continuing, judges, lawyers and court experts. The method of this research is the mixed method. Structured (controlled) observation technique was used in the quantitative dimension of the research; a total of 200 trials in 11 different family courts in Ankara Sıhhiye Courthouse were observed. In terms of the qualitative dimension of the research, in-depth interviews were held with 9 individuals with ongoing divorce cases besides 7 judges, 5 lawyers and 14 court specialists (35 individuals in total). Quantitative data obtained from the observation process were firstly analyzed with SPSS 23.0 for Windows Program. MAXQDA 12 Qualitative Data Analysis program was used for analyzing qualitative data. Both data sets were combined by using Caracelli and Greene's data support (combining) strategy and mixed analysis was carried out. The analyses results indicate that women are subjected to male violence especially during the divorce process and this violence affects all family members, especially children. It also reveals that the Law No. 6284 provides a theoretical framework for combating violence but that serious problems remain in practice. However, it shows that it is possible to prevent violence by other arrangements. In addition to the above-mentioned findings, results of the study indicate that it is necessary to make changes in social welfare services and it is crucial to integrate new service models into divorce studies.

Keywords: Violence Against Women, Law No. 6284, Family Courts, Divorce, Conflict Management.

GİRİŞ

Mutsuz bir evliliğin çözümlerinden bir tanesi boşanmadır. Ancak boşanmanın ardında yatan nedenler farklılık gösterir. Boşanma sebeplerini ortaya koyan pek çok araştırma, bu konu ile ilgili derin bir bakış açısı sunar. Örneğin, 2014 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen “Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması” kapsamında elde edilen verilere göre, en sık rastlanan boşanma nedenleri yakın çevrenin evliliğe müdahalesi ile duygusal ilişkidir. Bu gerekçeleri aldatma, ekonomik sorunlar ve *şiddet* takip etmektedir (TBNA, 2014, ss. 75). Dolayısıyla *şiddet*, boşanma nedenlerinden birisidir. Ancak *şiddet* diğer boşanma nedenlerinden bağımsız değildir. Psikolojik, sosyal, ekonomik *şiddet* diğer nedenlerin görünmeyen kısmında yer alır. Bu nedenle boşanma, nedenleri ile birlikte ele alındığında bireyler açısından zor bir süreçtir.

Pek çok çift bu sürece evlilikleri boyunca üstesinden gelemedikleri çatışma durumları ve bitiremedikleri meseleler sebebiyle negatif duygusal yoğunlukla girmekte ve bu duygusal yoğunluklarını anlamlı bir şekilde ifade edememiş olmanın stresi ile birlikte çatışmalarını birbirlerine ve çocuklarla ilgili konulara yansıtmakta ve düşmanca bir duruş sergileyebilmektedir. Dolayısıyla boşanma süreci çoğu zaman yoğun çatışma içeren bir süreçtir. Çatışma, boşanma kararının alındığı günden yasal olarak boşanmaya ve hatta boşanma sonrası sürece kadar etkisini sürdürebilir. Çünkü çatışmanın hep canlı kalmasına neden olan pek çok faktör vardır. Mahkeme koşulları, adalete erişim güçlüğü, hukuksal bilgiye erişimin zorluğu, dava sürelerinin uzaması, sürece ve boşanma sonrası hayata yönelik belirsizlik, boşanmaya yönelik toplumsal olumsuz önkabul, evlilikte başarısızlık hissi, *şiddet*in ardındaki patriarkal ilişkiler, evlilikten kaynaklanan var olan gücün kaybı ve boşanma ile kutsal olan evlilik kurumunun zayıflayacağına olan inanç vb. pek çok sebep bugün boşanma süreçlerinin sancılı geçmesine neden olmaktadır.

Evlilik ve boşanma süreçlerindeki sosyal konular, hukuki süreçler, toplumsal baskı, ataerkil aile yapısı içinde kadının bireyselleşme güçlükleri, cinsiyet eşitsizliği sonucunda doğan güç ilişkileri, kadının kamusal alanda yaşadığı zorluklar boşanma sürecinde yaşanan *şiddet* olaylarının ardında kalan gündemlerdir. Bu nedenle *şiddet* boşanma sürecinde de son bulmamaktadır. Dolayısıyla boşanma sürecinde tedbir kararlarının uygulanması oldukça önemlidir. 6284 Sayılı Kanun bu noktada boşanma sürecinde yaşanan kadına yönelik erkek *şiddeti* ile mücadelede en temel yasal dayanak noktasıdır.

Kadına yönelik şiddetle ilgili veriler, hukuk kurallarını değiştirmenin ya da yeni kurallar yaratmanın tek başına sorunları çözmeye yetmediğini göstermektedir. Kadına karşı şiddetin önlenmesine yönelik uluslararası düzeyde pek çok sözleşme, bildirme, tavsiye kararı vs. kabul edilmiş olmasına rağmen, kadına yönelik şiddetin azaldığı yönünde emareler bulunmamaktadır (Kuyucu, 2014; akt: Karaman, 2015, ss.584). Devletlerin sosyal haklara ilişkin uluslararası insan hakları belgelerinin tarafı olmaları, refah devletini anayasal bir ilke olarak benimsemeleri ya da anayasalarında sosyal haklara yer vermeleri tek başına kadınların toplumsal cinsiyete dayalı dezavantajlarını ortadan kaldırmamaktadır. Bunun yanında yoksulluğun kadınlaşma, eve ekmek getirenin erkek, ev işlerinden ve çocukların bakımından sorumlu olanın kadın olarak tanımlandığı istihdam ve sosyal güvenlik politikaları, sosyal hakların toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yeniden kavramsallaştırılmasını zorunlu kılmaktadır (Şimşek, 2018, ss.120). Mackinnon ailedeki kadınlara yönelik her türlü cinsel istismar, şiddet vb. eylemlerin kadınlar ile erkekler arasındaki cinsel eşitsizlikten kaynaklandığı göz ardı edilerek aile hukukuna ilişkin kanuni düzenlemeler yapıldığını ve bu düzenlemelerde özel alanın erkek için özgürlük alanı, kadın için ise tahakküm alanı olduğunun görmezden gelindiğini ileri sürmektedir (Mackinnon, 2005, ss. 33-37; akt: Karacan, 2018, ss. 398).

Ayrıca özellikle son yıllarda artan kadın cinayetleri bu sözleşmelerin ve çıkarılan yasaların uygulamada yaşanan sorunlar ve toplumsal cinsiyet paradigmasının arka planında yer alan yukarıda bahsi geçen konular dahilinde boşanma sürecinde kadınları koruyan bir yapıya ulaşamadığını göstermektedir. Bu durum Kanun'un uygulanması ile ilgili sorunları gündeme getirmektedir. Bu nedenle, bu araştırma, 6284 Sayılı Kanun'un, Kanun'dan yararlanan boşanma davaları devam eden taraflar, kanun uygulayıcıları olan aile mahkemesi hâkimleri, avukatlar ve mahkeme uzmanları açısından değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

I. KADINA YÖNELİK ERKEK ŞİDDETİ VE 6284 SAYILI KANUN

A) KADINA YÖNELİK ERKEK ŞİDDETİ

Türkçe sözlükte şiddet, "karşıt görüşte olanlara karşı, inandırma ya da uzlaştırma yerine kaba kuvvet kullanma" biçiminde tanımlanmaktadır (Yücel, 2018, ss.347). 6284 sayılı Kanun'un 2. maddesinde ise ev içi şiddet ve kadına yönelik şiddetin tanımları yapılmıştır. Buna göre; ev içi şiddet,

şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet (6284 s. Kanun m.2/b) olarak, kadına yönelik şiddet ise; kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanun'da şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış (6284 s. Kanun m.2/ç) olarak tanımlanmıştır.

Kadınların maruz kaldıkları erkek şiddetini tanımlamak için kullanılan en yaygın kavram kadına yönelik şiddettir. Ancak kadına yönelik şiddet kavramı, şiddetin faili ve şiddetin yöneldiği nesneyi içermemektedir. Failin kimliğini muğlaklaştırarak şiddetin faili olan erkek ve şiddetin ardındaki patriarkal ilişkileri görünmez kılmakta ve şiddete maruz kalan kadınları bir nesneye indirgemektedir (Akyüz ve diğerleri, 2014, ss.35). Bu sebeple bu çalışmada kadına yönelik şiddet, kadına yönelik erkek şiddeti olarak ele alınmıştır.

Kadına yönelik erkek şiddetinin pek çok farklı yüzü bulunmaktadır. Bunun en görünür yansıması ise kuşkusuz ev içinde yani özel alanda yaşanmaktadır. Şimşek'e (2018, ss.141) göre kamusal alan-özel alan ayırımında cinsiyetler arası hiyerarşinin bir yansıması söz konusudur. Özel alan ile özdeşleştirilen kadın, kamusal alanda görünür değildir; dolayısıyla çalışma hayatının ve kamusal alanın öznesi erkektir. Bu anlamda erkek, yurttaşlığın tüm nimetlerinden istifade ederken, kadın devletin müdahale etmediği özel hayat/aile hayatında şiddete açık hale gelmektedir.

Kadınların aile hayatında şiddete açık hale geldikleri süreçlerden birisi de boşanmadır. Genellikle aileler ayrıldıklarında, belki de ilk kez özel çatışmanın kamusal hale geldiği ve sıradan aile hayatının stresleri ve gerginlikleri, duyarsızlıkları ve eşitsizlikleri açıkça ortaya çıkar (Roberts, 2008, ss.47). Boşanma veya ayrılık davasının açılmasından dolayı eşlerin ve özellikle çocukların zarar görmeleri olasıdır. Zira eşler arasındaki anlaşmazlık ve çekişme, davanın açılmasıyla birlikte daha da şiddetlenmekte ve eşler bu süreçte adeta birbirinin düşmanı olan iki cepheye dönüşmektedir. Böyle bir durumda ekonomik bakımdan zayıf olan eşin, özellikle kadının ve çocukların geçim durumu son derece güçleşir. Bu yüzden doğması olası tehlikeli durumları karşılayacak önlemlerin alınması zorunlu hale gelmektedir (Akıntürk ve Ateş, 2016, ss.283).

Kadına yönelik şiddet bireysel bir sorun değil, birçok faktörden oluşan toplumsal bir sorundur. Tüm dünyada ciddi bir toplumsal sorun olarak varlığını sürdüren kadına karşı şiddetin tarih boyunca yok sayılması ve görünür olduğu zamanda da meşrulaştırılmaya çalışılmasının sebebi; kadına yönelik şiddetle kadınlar üzerinde hâkimiyet kurularak onları kontrol edebilmektir. Günümüzde ise, şiddete karşı koruyucu ve önleyici yasalar çıkartılmakta, uluslararası sözleşmeler yapılmaktadır. Türkiye’de de kadına yönelik mevcut olan şiddetin önlenmesi için ulusal ve uluslararası alanlardaki hukuki düzenlemelere, uygulamada da uyulması zorunludur. Nitekim kadına karşı şiddetin önlenmesinde devletin sorumluluğunun tespiti için yasal çerçevenin önceden çizilmiş olması gerekmektedir (Karaman, 2015, ss.584).

B) 6284 SAYILI KANUN

Kadın haklarına ilişkin bildiriler ve uluslararası sözleşmeler (CEDAW^[1], İstanbul Sözleşmesi^[2] gibi) toplumsal cinsiyet eşitliğinin uluslararası standardının temelini oluşturur ve kadının yasal haklarını koruma altına alırlar. Bu bağlamda, uluslararası sözleşmeler, kadın sağlığını, çalışma yaşamını koruma, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını kullanmada, erkekler ile eşit haklara sahip olmalarını sağlamak üzere kabul edilmişlerdir (Özdamar, 2009, ss.34).

Uluslararası insan hakları hukukunda sözleşmelerin toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınması, bölgesel insan hakları rejimlerini de etkilemiştir. Bu yükümlülükler aynı zamanda AIHS’e taraf devletleri de yakından ilgilendirmektedir. Çünkü Avrupa Konseyi’ne üye ülkelerin hepsi CEDAW’a, 5. maddesinin a fıkrasına^[3] herhangi bir çekince koymaksızın taraftır. Türkiye açısından da çok önemli bir karar olan Opuz v. Türkiye kararında^[4] AIHM, CEDAW gibi uzmanlaşmış uluslararası enstrümanların uygulamalarından ortaya çıkan ortak değerler ve anlayış ile devletin cinsiyete dayalı şiddetin

[1] Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx>

[2] Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi

[3] “Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek.” (CEDAW, m.5/a)

[4] Başvuru no. 33401/02, 9 Haziran 2009

ortadan kaldırılmasına dair görevlerini ortaya koyan uluslararası hukuk normları ve ilkelerinin gelişimini dikkate alacağına hükmetmiştir. Bu gelişmeler ışığında kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetin, kadınların insan haklarından istifade edebilmesi ve temel insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılmasının önündeki en büyük engellerden biri olduğu ve özel bir önem verilmesi hususu gündem gelmiştir. Bunun sonucunda Avrupa Konseyi tarafından 2011'de Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) kabul edilmiştir (Şimşek, 2018, ss.155).

İstanbul Sözleşmesi, Kanun'un hazırlanmasında etkili olmuştur. 6284 Sayılı Kanun'un 2. maddesinde de belirtildiği üzere, Kanun'daki esaslar büyük ölçüde İstanbul Sözleşmesi'ne göre oluşturulmuştur. Buna göre, Kanun'un amacı, şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. 6284 Sayılı Kanun, ayrıca kadına yönelik şiddetin bildirilmesi, açığa çıkarılması, önlenmesi, mağdurların korunması ve cezalandırılması süreçlerinde iyileşmeler hedeflemektedir. Söz konusu düzenleme, kadına yönelik şiddeti, cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ve kadının insan haklarını ihlal eden bir tutum olarak tanımlamaktadır (6284 s. Kanun m. 2/1-ç).

6284 Sayılı Kanun, esas itibarıyla 4320 sayılı Kanun^[5]'da düzenlenmiş olan koruma tedbirlerini içermektedir. Ancak, yeni yasa şiddetin önlenmesi, koruma kararı verilmesi ve kurumlar arası koordinasyon kurulması açılarından ve mağdura geçici maddi yardım desteği bakımından kapsamlı düzenlemeler içermektedir (Moroğlu, 2012, ss.374). Kanun, tedbir kararları bakımından koruyucu ve önleyici olmak üzere ikili bir model öngörmektedir: Koruyucu tedbir, şiddete maruz kalan veya şiddet görme tehlikesi altında olan kişiler hakkında koruyucu tedbir kararları verilmesini; önleyici tedbir ise, şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişilere karşı önleyici tedbir kararları verilmesini kapsamaktadır. Koruyucu tedbirler, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülki amir ve kolluk tarafından da verilebilen kararlarken, aile mahkemesinin hem koruyucu hem de önleyici tedbir kararlarını alma yetkisi vardır (Mor Çatı Raporu, 2015, ss.5).

[5] 14/1/1998 tarih, 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun. R. Gazete: 17/1/1998 tarih S. 23233

Aile mahkemesi hâkimi tarafından alınacak koruyucu tedbirler, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da madde 4'te; önleyici tedbirler ise madde 5'te düzenlenmiştir. Aynı maddede hâkime, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda^[6] yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirler ile Türk Medeni Kanunu^[7] hükümlerine göre velayet, kayyım, nafaka ve kişisel ilişki kurulması hususlarında da karar verebilme yetkisi tanınmıştır. Ayrıca hâkim, şiddete maruz kalan kişinin yaşam düzeyini göz önünde bulundurarak talep edilmese dahi tedbir nafakasına hükmedebilir denmiştir (Mor Çatı Raporu, 2015, ss.8).

II. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, özneler ve analiz hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

A) ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmanın modeli karma yöntem olarak belirlenmiştir. Araştırma, karma yöntem araştırması desenlerinden "Yakınsayan paralel desen" olarak kurgulanmıştır. Yakınsayan Paralel Desen, araştırma süresinin aynı aşamasında araştırmacının hem nitel hem nicel veri topladığı ve analiz ettiği ve ardından da iki sonuç kümesini tek bir yorum halinde birleştirmesini ifade eder (Creswell, 2011, ss.79).

Araştırmanın nicel boyutu, genel tarama modellerinden tekil tarama modelinde kurgulanmış ve duruşma gözlemleri ile şekillenmiştir. Bu aşamada nicel araştırma tekniklerinden yapılandırılmış (denetimli) gözlem tekniği kullanılmıştır. Duruşma gözlemlerine başlamadan önce duruşma gözlem formu oluşturulmuş ve 10 adet örnek duruşma gözleminden sonra gözlem formu yeniden gözden geçirilmiş ve son şekli verilmiştir. Takip edilen duruşmalar bu gözlem formu çerçevesinde gözlemlenmiştir.

Ankara Sıhhiye'de yer alan Adalet Sarayı'nda bulunan 11 adet aile mahkemesindeki 200 duruşma takip edilmiş duruşma takibi noktasında kota örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Kota örneklem seçim tekniği, önce örnekleme girecek olanların sahip olması gereken özelliklerin saptandığı,

[6] 3/7/2005 tarih, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. R. Gazete: 15/7/2005 tarih S. 25876

[7] 22/11/2001 tarih, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu. R. Gazete: 8/12/2001 tarih S. 24607

sonra her özelliğe sahip kaç kişinin seçileceğine ilişkin kotaların oluşturulduğu ve bu kota sayısı kadar birimin gelişigüzel örneklem seçim tekniğiyle seçildiği örnekleme tekniğidir (Sencer ve Sencer, 1978, ss.482). Aşağıda yer alan Tablo 1’de gözlemlenen mahkemelere ait duruşma sayılarına yer verilmiştir.

Tablo 1: Takip Edilen Duruşma Sayılarının Mahkemelere Göre Dağılımı

Aile Mahkemesi	N	%
1 Aile Mahkemesi	18	9,0
2 Aile Mahkemesi	18	9,0
3 Aile Mahkemesi	16	8,0
4 Aile Mahkemesi	18	9,0
5 Aile Mahkemesi	18	9,0
6 Aile Mahkemesi	22	11,0
7 Aile Mahkemesi	20	10,0
8 Aile Mahkemesi	18	9,0
9 Aile Mahkemesi	18	9,0
10 Aile Mahkemesi	17	8,5
11 Aile Mahkemesi	17	8,5
Toplam	200	100,0

Araştırmanın ikinci bölümünde nitel model kullanılmıştır. Creswell’e (2013; ss.69) göre ise sadece nitel araştırmaya karar vermek yeterli değildir. Ona göre, “ileri düzeyde ve nitelikli bir araştırma ortaya çıkarabilmek için nitel araştırmalarda bir yaklaşımın belirlenmesi gerekmektedir.”. Bu çerçevede, birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlayan fenomenolojik araştırma deseni tercih edilmiştir.

Araştırmanın nitel boyutunda, boşanma aşamasındaki bireyler, hâkimler, avukatlar ve mahkeme uzmanları ile gerçekleştirilmek üzere derinlemesine görüşmelerden yararlanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler boşanma aşamasındaki bireylerle farklı diğer üç grupta aynı olmak üzere iki ayrı yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler eş zamanlı olarak yürütülmüş bu sayede gruplar arasındaki benzer ve farklı görüş ve değerlendirmeler daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yakınsayan paralel desenin öngördüğü şekliyle görüşmeler gerçekleştirilirken aynı zamanda duruşma gözlemlerine de devam edilmiştir. Her iki veri toplama

sürecini paralel olarak yürütmek hem görüşmeleri hem de duruşma gözlemlerinin derinleştirilmesini sağlamıştır. Öznelerle ilişkin ayrıntılı bilgiler bir sonraki başlık altında ele alınmıştır.

Nitel verilerin analizi MAXQDA 12 Nitel Veri Analiz Programında yapılmıştır. Verilerin analizinde, betimsel analizden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, görüşme çözümlerindeki verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak ve bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yapılarak, betimsel bir yaklaşımla verilerin sunulması anlamına gelmektedir (Kümbetoğlu, 2012, ss.154).

B) ÖZNELERE İLİŞKİN BİLGİLER

Araştırmanın öznelere; boşanma aşamasındaki bireyler, hâkimler, avukatlar ve mahkeme uzmanları olmak üzere dört gruptan oluşmaktadır. Aşağıda bu gruplara ait ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

1. Boşanma Aşamasındaki Bireyler

Boşanma aşaması devam eden bireylerin belirlenmesinde amaçsal örneklem tekniği kullanılmıştır. Amaçsal örneklem yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, ss.132). Bu bağlamda araştırmanın temel ve alt amaçlarını gerçekleştirmek için katılımcıların belirlenmesinde bazı ölçütler kullanılmıştır. Buna göre katılımcılar, Ankara Sıhhiye Aile Mahkemelerinde boşanma davaları olan, dava dosyaları ön inceleme aşamasını geçen, aile mahkemeleri bünyesinde bulunan uzmanlarla görüşme gerçekleştiren ve araştırmaya katılmak için gönüllü olan kişilerdir.

Tablo 2: Boşanma Aşamasındaki Bireylere İlişkin Bilgiler

S. No	Öznelere	Yaş	C.	Eğitim-İş-Gelir Durumu	Çocuk Sayısı	Kaçıncı Evliliği-Eşinin Kaçıncı Evliliği	Kaç Yıllık Evli	Kök Aile ile İletişim
1	Beyaz	41	K	İlkokul-serbest meslek- asgari ücret	2	İlk-İlk	20 yıl	İyi
2	Turuncu	43	E	İlkokul-garson- 2.500 TL	2	İlk-İlk	20 yıl	İyi
3	Sarı	29	K	Üniversite- Öğretmen- 3.500 TL	1	İlk-İlk	3 yıl	İyi-birlikte yaşıyor
4	Yeşil	33	E	Üniversite- Doktor- 6.000 TL	1	İlk-İlk	3 yıl	İyi
5	Kırmızı	37	E	İlkokul-serbest meslek- asgari ücret	4	İlk-İlk	22 yıl	Anne baba hayatta değil, kardeşleri ile görüşüyor
6	Mor	42	K	İlkokul-serbest meslek- asgari ücret	2	İlk-İlk	25 yıl	Anne baba hayatta değil, kardeşleri ile görüşüyor
7	Pembe	30	E	Ortaokul-serbest meslek- asgari ücret	Çocuk yok	İlk-İlk	6 ay	İyi-birlikte yaşıyor
8	Siyah	58	K	İlkokul- ev hanımı	Müşterek çocuk yok	Üçüncü- İkinci	1 yıldan az	Anne baba hayatta değil, çocukları ile görüşüyor
9	Mavi	49	E	Yüksek Lisans- Endüstri Mühendisi- 30.000-40.000	2	İlk-İlk	20 yıl	Baba hayatta değil, annesi ve kardeşleri ile görüşüyor

Boşanma aşamasındaki bireylerin hepsinin dosyası tahkikat aşamasındadır, her biri en az bir celseye katılmış ve hepsi mahkeme uzmanı ile görüşme gerçekleştirmiştir. Boşanma aşamasındaki bireylerin ortalama yaşı 40 ve ortalama evlilik süresi 12 yıldır. Hepsisi kök aileleri ile görüşmektedir, iki tanesi kök ailesi ile birlikte yaşamaktadır.

2. Hâkimler

Hâkimlerin ve mahkeme uzmanlarının belirlenmesinde ise basit rastgele örnekleme tekniği kullanılarak 11 adet Aile Mahkemesinde görevli hâkim ve mahkeme uzmanına ulaşılmıştır. Ancak bazı hâkim ve uzmanlar işlerinin yoğun olması, araştırmalara katılmak istememeleri sebebiyle araştırmaya katılma konusunda gönüllü olmadıklarını belirterek araştırmaya katılmamışlardır.

Tablo 3: Hâkimlere İlişkin Bilgiler

S. No	Özneler	Yaş	C.	Medeni Durumu	Eğitim	Alanda Çalıştığı Yıl	Aile Alanında Eğitim Alma Durumu	Aile Alanında Eğitim Alma İsteği
1	Hâkim A	57	K	Evli-3 çocuk	Hukuk Lisans	14 yıl	Hayır	Evet
2	Hâkim B	52	E	Evli-2 çocuk	Hukuk Lisans	15 yıl Yargıtay'da boşanma hukuku davaları- 2 yıldır Aile Mahkemesi	Hayır	Evet
3	Hâkim C	57	K	Evli-2 çocuk	Hukuk Lisans	13 yıl	Hayır	Evet
4	Hâkim D	45	E	Evli-2 çocuk	Hukuk Lisans	15 yıldır ceza mahkemelerinde görevli, 3 aydır Aile Hukuku alanında	Hayır	Evet
5	Hâkim E	63	K	Evli-2 çocuk-1 torun	Hukuk Lisans	15 yıl	Hayır	Evet
6	Hâkim F	50	K	Evli-1 çocuk	Hukuk Lisans	25 yıl	Aralıklı olarak seminer ve toplantılar	Evet
7	Hâkim H	38	E	Evli-1 çocuk	Hukuk Yüksek Lisans (özel hukuk)	5 buçuk yıl Yargıtay'da Aile Hukuku alanında tetkik hâkimliği, 7 yıldır bu alanda	Hayır	Evet

Aile Mahkemesi hâkimlerinin ortalama yaşı 52'dir. Kanun maddesinde yer aldığı üzere hepsi evli ve çocuk sahibidir. Bu yönüyle hâkimleri tanıtıcı bilgilerin, 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun^[8]'un aile mahkemeleri hâkimlerinin niteliklerine ilişkin: “*Aile mahkemelerine, atanacakları bölgeye veya bir alt bölgeye hak kazanmış, adli yargıda görevli, evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve tercihan aile hukuku alanında lisansüstü eğitim yapmış olan hâkimler arasından Hâkimler ve Savcılar Kurulunca atama yapılır.*” (4784 S. Kanun, m.3) maddesinde aranan özelliklerle kısmen uyumlu olduğu görülmektedir. Hâkimler, aile alanına ilişkin hukuk eğitiminin dışında eğitim almadıklarını ancak almalarının gerekli olduğunu belirterek bu konuda istekli olduklarını ifade etmişlerdir.

3. Avukatlar

Avukatların belirlenmesinde kartopu (zincirleme) örneklem seçimi tekniği kullanılmıştır. Kartopu veya zincir örnekleme tekniği, evreni oluşturan birimlere erişmenin zor olduğu veya evren hakkındaki bilgilerin (büyüklük ve bilgi derinliği vb.) eksik olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Patton, 2005, ss.33). Avukatların belirlenmesinde hâkimlerin, mahkeme uzmanlarının görüşleri alınmış ve duruşma salonlarında tanışılan avukatlar aracılığıyla görüşme yapılacak avukatlarla iletişim sağlanmıştır.

[8] 9/1/2003 tarih, 4784 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, R. Gazete: 18/12/2003 tarih, S. 24997.

Tablo 4: Avukatlara İlişkin Bilgiler

S. No	Özneler	Yaş	C.	Medeni Durumu	Eğitim	Alanda Çalıştığı Yıl	Aile Alanında Eğitim Alma Durumu	Aile Alanında Eğitim Alma İsteği
1	Avukat A	45	K	Bekar-1 çocuk	Hukuk lisans	23 yıl	Hayır	Evet
2	Avukat B	53	K	Bekar	Hukuk lisans	28 yıl-son yıllarda özellikle boşanma davalarına bakıyor	Hayır	Evet
3	Avukat C	47	K	Evli-1 çocuk	Hukuk lisans	18 yıl	Baro eğitimleri, gelincik projesi, arabuluculuk eğitimi	Evet
4	Avukat D	65	K	Evli-2 çocuk	Hukuk lisans	18 yıl, medeni kanun tasarısında yer almış	Hayır	Evet
5	Avukat E	26	K	Evli	Hukuk lisans	1 yıl	Hayır	Evet

Avukatların ortalama yaşı 47'dir. İş hayatında avukat olarak çalıştıkları yıllar ortalama 18 yıldır. Avukatlar, bir avukat haricinde aile alanında hukuk eğitimi dışında eğitim almadıklarını ancak avukatların aile alanında eğitim almalarının yararlı olacağını düşündüklerini belirtmişlerdir.

4. Mahkeme Uzmanları

Mahkeme uzmanlarına ilişkin bilgiler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Mahkeme Uzmanlarına İlişkin Bilgiler

S. No	Öznelere	Yaş	C.	Medeni Durumu	Eğitim	Alanda Çalıştığı Yıl	Aile Alanında Eğitim Alma Durumu
1	Uzman A	47	K	Evli-2 çocuk	Lisans-psikoloji Yüksek Lisans- Sosyal Psikiyatri	13 yıl	Aile Terapisi
2	Uzman B	35	K	Evli-2 çocuk	Lisans-psikoloji	13 yıl	Aile Terapisi Adli Psikoloji dersleri Evlilik Terapisi YL dersleri
3	Uzman C	46	K	Bekâr-1 çocuk	Lisans-sosyal hizmet	13 yıl	Travma Boşanma ve Aile Terapisi
4	Uzman D	36	K	Bekâr (boşanmış)	Lisans-psikoloji Yüksek Lisans-Klinik Psikoloji	13 yıl	Aile Terapisi
5	Uzman E	52	K	Evli-2 çocuk	Lisans-sosyal hizmet	15 yıl	Aile Terapisi
6	Uzman F	31	K	Evli-1 çocuk	Lisans-sosyal hizmet Yüksek Lisans-Aile Danışmanlığı	3 yıl	Aralıklı olarak seminerlere ve toplantılara katılmış
7	Uzman H	37	K	Bekâr	Lisans-eğitim bilimleri A.Ö. adalet sosyoloji- Çocuk gelişimi	13 yıl	
8	Uzman K	28	K	Evli	Lisans-psikoloji	4 yıl	
9	Uzman L	45	K	Evli-1 çocuk	Lisans-sosyal hizmet	13 yıl	
10	Uzman M	35	K	Evli	Lisans-psikoloji Yüksek Lisans-PDR ve Kadın Çalışmaları	14 yıl	
11	Uzman N	43	K	Evli-2 çocuk	Lisans-eğitim bilimleri	11 yıl	Aile Danışmanlığı dersleri, kriz ve krize müdahale dersleri

12	Uzman P	47	K	Evli-1 çocuk	Lisans-sosyal hizmet Yüksek Lisans-PDR	12 yıl	
13	Uzman R	38	K	Evli-2 çocuk	Lisans-psikoloji Yüksek Lisans-PDR ve Aile Psikolojisi Doktora-PDR	13 yıl	
14	Uzman S	37	K	Evli-1 çocuk	Lisans-psikoloji Yüksek Lisans- Aile ve Evlilik Danışmanlığı	14 yıl	

Mahkeme uzmanlarının ortalama yaşı 40'tır. Mahkeme uzmanlarının yarısı en az yüksek lisans eğitimi aldığını, beş tanesi özel olarak aile terapisi sertifika programına katıldıklarını ifade etmişlerdir. Uzmanlar bu eğitimleri kendi imkânları ile aldıklarını, bu durumun kendileri için masraflı olduğunu belirtmişlerdir. Bu sebeple hem masrafların azaltılması hem de gönüllülük esasından ziyade eğitimlerin zorunlu hale getirilmesi amacıyla eğitimlerin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından temin edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

III. BULGULAR

A) ÇATIŞMANIN GERİ DÖNÜLEMEZ EVRESİ: KADINAYÖNELİK ERKEK ŞİDDETİ

Şiddet, hem evlilik hem de boşanma sürecinde yaşanan çatışma konularındandır. Her ne kadar şiddet çatışmanın son noktası olarak boşanma sebepleri arasında yer alsada görüşmelerde ve duruşmalarda asla tek başına boşanma sebebi olarak gündeme gelmemiş diğer çatışma konuları ile birlikte aktarılmıştır. Ayrıca içinde pek çok farklı türleri barındırmaktadır. Ancak mahkemede hâkimler, genellikle şiddet konusunda fiziksel yaralanmalar ve maddi hasarlar tespit etme yoluna gittikleri için çalışmanın bu bölümünde bahsedilen şiddet yoğun olarak fiziksel şiddete karşılık gelmektedir.

Şiddet, görüşmelerde ve duruşmalarda kadınlar tarafından dile getirilmektedir. Ancak iki görüşmede erkekler şiddete maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Örneğin boşanma davası devam eden taraflardan Yeşil, eşi ile yaşadıkları bir tartışma sonrası eşinin kendisine tokat attığını belirtmiştir. Ancak bu olaya verilen tepki kadınlarla erkekler arasındaki farklılıklara vurgu yapmaktadır. Kadınlar şiddet sonrası evliliği bitirme kararını daha

zor alırken erkeklerin böyle bir durumda evlilikten daha kolay vazgeçmeleri gündeme gelebilmektedir.

“Ondan bir ay sonra Kurban Bayramı’na geldik, ufak bir tartışma oldu, suratıma tokat yapıştırdı. Zaten ondan sonra olay koptu.”
[Yeşil; E; 33; boşanmanın tarafı]

Eşinin şiddetine maruz kaldığını aktaran diğer bir erkek görüşmeci ise olay anını şu şekilde aktarmaktadır.

“En son içeriye girdiğim zaman gidiyordu, niye gidiyorsun dedim. Hayırdır, ne oldu? Bağırıp çağırdı, göğsümü ısırdı. Kendi kendime şöyle baktım. Çünkü eşim C... değil, eski eşim değildi yani. O günkü C... yoktu. Gözleri bir şey görmüyordu. Bağırıp çağırıyordu, ne dediğini bilmiyordu. Bilse zaten o hareketi yapmayacak.” [Kırmızı; E; 37; boşanmanın tarafı]

Şiddetin kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı yansımaları mahkeme uzmanlarının da dikkatini çeken bir konudur.

“Çok ilginçtir... Kadınlar şiddeti boşanma sebebi olarak görmüyorlar. Direkt mesela öyle bir dosya geldiği zaman size kadın “Ben şiddete uğradığım için boşanma davası açtım” demiyor. Zaten 25 sene boyunca kaçınıcı şiddetini görmüş ya da 5 senelik evliliği boyunca kaç şiddet görmüş, ama hep sabretmiş.” [Uzman F; K; 31; Uzmanlar]

Çünkü Avukat C’nin de belirttiği üzere “Şiddet her yerde var. Her anında var kadınların ve çocukların.” [Avukat C; K; 47; Avukatlar]. Şiddetin kadınların hayatında bu denli yaygın bir halde olması şiddetin normalleştirilmesine neden olabilmektedir. Şiddetin günlük hayatın bir parçası haline gelmesi ise onu farklı boyutlarda gün yüzüne çıkarabilmektedir. Şiddetin farklı boyutlardaki yansımaları Uzman C’nin de ifade ettiği gibi gün geçtikçe bireylerin de farkındalık kazanmaya başladıkları bir alan haline gelmiştir.

“Enteresan bir şey, öncesinde çiftler geldikleri zaman aile içi şiddet çok az gelirdi veya biz görüşme esnasında ortaya çıkarırdık. Ama şimdi insanlar daha bilinçli olarak sadece fiziksel şiddeti söylemiyor, mesela “Duygusal şiddet görüyorum, o yüzden ayrılmak istiyorum” da deyip daha bir farkındalıkla geliyor vakalar.” [Uzman C; K; 46; Uzmanlar]

Şiddetin en temel özelliği ise sürekliliğidir. Eğer evliliğin ilk zamanlarında şiddet varsa sonraki yıllarda da katlanarak devam etmektedir. Bazen kadınlar, aşağıda yer alan vakada olduğu gibi, şiddetin bir gün son bulacağına inanarak ya da başka çareleri olmadığı için evliliklerini devam ettirmektedirler.

[171] “*Hakaret, küfür ederdi (babasından bahsediyor). Yıllarca anneme şiddet uyguladı. Bıçaklamaya kadar vardı. 2 kere bıçakladı annemi.*” (Dosya no 171, nafaka davası, tahkikat aşaması, müşterek çocuk (18 yaş üstü) tanık olarak beyanı)

[101] “*Evliliğin ilk yıllarından beri şiddet vardı. Ben ona bir çiçek verdim, soldurup verdi bana. Dövüyordu... Kızım pantol giydiği için tartışma yaşıyorlardı. Annesi [adamın] giymesin diyormuş. O da annemin sözünü dinleyeceksin diye eziyet ediyormuş. Dövüyormuş. Kızım ilk zamanlar bunları bizden sakladı. K. ilçesine tayini çıktı. Eşya gelmeden önce kızımı gece kapıma bıraktı. “seni böyle terbiye edicem” dedi. Telefonunu elinden almış kızımınla görüşemiyordum.*” (Dosya no 101, çekişmeli boşanma, tahkikat aşaması, davacı kadının annesinin tanık olarak beyanı).

Yukarıda yer alan vakada şiddetin ilk günden itibaren devam etmesinin yanı sıra farklı türlerdeki şiddetin aynı vakada yer alması da söz konusudur. Davacı kadının annesinin tanık olarak beyan ettiği şekliyle, vakada erkek evlilik birliği içinde fiziksel, ekonomik ve ruhsal şiddete başvurmaktadır. Buna ek olarak “*telefona el koyma*” davranışı ile kadının kök ailesi ve çevresi ile bağlantılarını keserek kadın üzerinde baskı kurma ve itaat etmesini sağlama durumu söz konusudur. Bu durum birden fazla duruşmada beyan edilmiştir. Duruşmalarda, erkeğin kadının ailesi ile iletişim kurmasını engellemesi ya da başka erkeklerle yazışmaması adına bir kıskançlık ifadesi olarak eşinin telefonuna el koyması gündeme gelmiştir. Aşağıda yer alan iki vaka da bu duruma örnek olarak verilmiştir.

[146] “*Evlendikten 2-3 ay sonra abim telefonu elinden aldı. Benimkinden ararsın aileni dedi.*” (Dosya no 146, çekişmeli boşanma davası, tahkikat aşaması, davalı adamın erkek kardeşinin beyanı)

[55] “*Bir sefer evlerine gittiğimde, evde peçetenin üzerinde dakikalar yazıyordu. Sorduğumda, E... G... 'nin telefon konuşmalarının dakikalarını yazıyormuş. 10 dk geçerse şiddet uyguluyormuş. En son kavga da, E... G... 'nin ilk evliliğinden olan çocuğuna hakaret*

ettiği için çıkmış.” dedi. (Dosya no 55, çekişmeli boşanma, davacı kadının akrabasının tanık olarak beyanı)

Gottman ve Gottman aile içi şiddet konusundaki araştırmalarında, şiddet uygulayan bazı erkekler arasındaki ortak bir paydanın, erkeğin kadının kadın arkadaşlarını kıskanması olarak belirlemişlerdir. Bu erkekler tehdit altında hissettiklerinde, partnerlerinin sosyal ilişkilerini sınırlamaya ve kontrol etmeye ve de onları arkadaşlarından ayırmaya çalışmaktadırlar (Gottman ve Gottman, 2017, ss.218). Bu bağlamda kişinin ailesiyle, arkadaşlarıyla görüşmesini engellemek, hareket alanını kısıtlamak *sosyal şiddetin* belirgin örneklerindedir. Sosyal şiddeti psikolojik şiddetten ayıran unsur, sosyal şiddette şiddetin etkilerinin yalnız psikolojik anlamda sonuç doğurmakla kalmayıp, kişinin toplum içindeki yerine, başkalarıyla ilişkilerine de zarar vermesidir (Yücel, 2018, ss.351).

Buna ek olarak görüşmelerde erkeklerin evlilik içinde yaşanan çatışma anlatılarının altında kendi eylemlerini şiddet olarak görmedikleri aksine karşı tarafı suçlayıcı bir dil kullandıkları görülmektedir.

“Önce arkadaş ortamını bir silmesi lazım, yani silinmesi lazım bence. Sil derken, evde oturacaksın, kimseyle konuşmayacaksın değil, o tarzda değil. Eğer 100 tane arkadaş ortamın varsa, içlerinden biraz eleyeceksin, elemelerini yapacaksın, herkesle çok samimi olmayacaksın, mesafeli davranacaksın, her şeyi konuşmayacaksın. Bu tarzda yani... Arkadaşlarıyla bir yere gidiyor, haber verebilirsin sonuçta. “Neden aramadın?” diyorum, “Sana haber mi vereceğim, haber vermek zorunda mıyım?” falan. Yani bu tarz şeyler, onlardan dolayı.” [Pembe; E; 30; boşanmanın tarafı]

Oysa kadınlar bu durumu şiddetin bir diğer yüzü olarak tanımlamakta ve evlilikte yaşanan çatışma konularından biri olarak aktarmaktadırlar.

“Hep kendi sözünü yürütmek istedi. Yani bir gün “Ben kızımın sosyete pazarına gidiyoruz bugün” dedim. “Sen o sözü öyle söyleyeceksin” dedi bana. Ne yapacaktım? “Gidebilir miyim?” diyecektin diyor. “Sen kararını vermişsin, gidiyoruz diyorsun. O karar verilmiş, beni saymıyorsun, ben gidiyorum diyorsun. Gidebilir miyim? diye izin aldın mı benden?” dedi. [Siyah; K; 58; boşanmanın tarafı]

“15 günde bir geliyordu, ayda bir geliyordu. O geldiği zaman zaten evden kesinlikle yok olmayacaksın, evden bir yere çıkmayacaksın,

komşuya öyle bir yere gitmeyeceksin, hakkın yok. Komşuya falan, oraya, buraya falan gideceğin zaman evdeki telefonu oradan duyup açacaksın. Bir kere çaldırdı mı o telefonu açacaksın, ikinciye çaldırmayacaksın, öyle bir hakkın yok senin.” [Mor; K; 42; boşanmanın tarafı]

Hâkim D ise bu durumu kadınların erkekler tarafından bir meta olarak görülmesi ile özetlemiştir.

“İtiraf etmeliyiz ki, aslında erkekler eşlerini ikinci bir kişi olarak, kendilerinden ayrı bir birey olarak görmüyor. Toplumun verdiği o kültürel, geleneksel baskıyla kendi eşyasıymış, metasıymış, arabası, kendine ait bir eşya gibi görüyor.” [Hâkim D; E; 45; Hâkimler]

Şiddetin bir diğer özelliği genellikle sinyallerinin olmasıdır. Ancak bu sinyalleri takip etmek bazı durumlarda sanıldığı kadar kolay olmayabilir. Aşağıda yer alan vakada kocanın kadına nikâh sonrası uygulayacağı şiddetin sinyallerini alenen arkadaş çevresinde beyan ettiği gibi, şiddet çoğu zaman geliyor demektir. Bu sebeplerdir ki şiddetin öncüllerini takip etmek, önlem almak ve şiddetten korunmak için oldukça önemlidir.

[59] “Düğün için Bodrum’a gittik. Otel’de S... beyin agresif tavırları vardı. Konuşmalarında sık sık nikahı bir kıyalım ben ona göstereceğim diyordu...Sabah 04.30’da odanın telefonu çaldı. Y... hanımın kardeşi aradı. S... Y...’i dövdü hemen gel dedi. Duş başlığı ile dövmüş. O da kardeşinin odasına kaçmış. Odaya gittiğimde kardeşinin odasında yatağın üzerinde ıslak, büzüşmüş vaziyetteydi. Titrer bir şekilde oturuyordu ve şokla “beni duş başlığı ile dövdü” diye tekrar ediyordu. “Kafama vurdu, yerlere fayanslara vurdu, ıslak dövdü” diye tekrarlıyordu. Gözleri şişmişti, yüzü seçilmiyordu, dudakları şişmişti. (Dosya no 59, çekişmeli boşanma, tahkikat aşaması, davacı kadının arkadaşının tanık olarak beyanı)

Haley bu durumu evlilik öncesi hazırlıkların ve evlilik töreninin gerginliği ile açıklamaktadır. Ona göre, çiftin arasındaki ilişki ne olursa olsun evlilik töreni, ilişkinin doğasını beklenmedik bir şekilde değiştirmektedir. Pek çok çift için balayı süreci ve çocukları doğmadan önce birlikte geçirdikleri zaman çok keyiflidir. Bazıları içinse durum farklıdır; daha başlamadan evlilik bağını koparan ya da bireylerde psikolojik belirtilere yol açan şaşırtıcı bir gerginlik ortaya çıkar (Haley, 2006, ss.54).

Şiddetin, karşı konulmadığı zaman diğer aile üyelerine de uygulanabildiği görülmektedir. Aşağıda yer alan vakada koca, önceleri sadece karısına şiddet uygularken zamanla kızına ve köpeklerine de uygulamaya başlamıştır. Yine aynı dosyada şiddetin mekâna bağlı bir eylemden uzak olduğu görülmektedir. Baba, yurt dışında yaşamasına rağmen, kızını telefonla arayarak sözlü şiddetini sürdürmektedir. Şiddet her zaman uygulanan kişi ile ilişkili olmayabilir. Aynı dosyada baba eski eşi ile olan sorunlarını kız üzerinden kızına ekonomik ve duygusal şiddet uygulayarak devam ettirmektedir. Bu yöntem anne ve babaların çocuklarına çok sık uyguladıkları bir yöntemdir.

[62] „... Geldiğinde kızı depresyondaydı. Kız, babasının kendisine ve köpeğine şiddet uyguladığını, köpeğinin bu şiddet sonucu öldüğünü ve babasının alkol kullandığını söyledi. Babası annesine de şiddet uyguluyormuş. Babası annesine, “Sen bu evin hizmetçisisin, bir yere gitmeyeceksin. Ailene götürmeyeceğim” demiş. Kız iki yıl burada annesinin yanında kaldı. Bu süreçte babası kızı; seni istemiyorum, sana para göndermeyeceğim, annen baksın diye mesaj göndermiş.” (Dosya no 62, çekişmeli boşanma, tahkikat aşaması, davacı kadının erkek kardeşinin nişanlısının tanık olarak beyanı)

Özellikle duruşma gözlemlerinde ortaya çıkan önemli verilerden birisi de genellikle şiddetin tanığının olmamasıdır. Hukuk sisteminde kadının fiziksel şiddete maruz kalması, karşı tarafın kusurlu olduğu yönündeki iddialarını doğrulamak adına yeterli görülmemektedir. Kadının şiddete uğradığını hastane raporları gibi somut delillerle ve tanık beyanları ile kanıtlaması beklenmekte bunun yanı sıra tanıklıkların da görgüye dayalı olması ve bu tanıkların mahkemede tanıklık etmeyi kabul etmesi gerekmektedir. Aksine pek çok kadın şiddetin bir tanığının olmadığından bahsetmektedir. Onların aktarımıyla şiddet, başka gözlerden uzak, kapalı kapılar ardında sergilenmektedir. Aşağıda tanık olarak mahkeme huzurunda dinlenen bir babanın sözleri bu durumu yansıtmaktadır.

[96] “Her türlü geçimsizlik, yoksulluk, dövme-kövme vardı. Birbirimize gidip gelmiyoruz, “aynı düşman gibi”. Hâkim: dövüldüğünü gördün mü?” Baba: “Nerden göreyim. Odalara kilitleyip dövüyordu.” Kaşları yarılmış, gözleri mordu. Çocuklarını da döverdi...” (Dosya no 96, çekişmeli boşanma, davacı kadının babasının tanık olarak beyanı)

Kapalı kapılar ardında yaşanan şiddetin tanıkları genellikle diğer aile üyeleri ve çocuklardır. Ancak burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, çocukların özellikle son kavgaya şahit olduklarını belirtmeleridir. Örneğin aşağıda yer alan vakada müşterek çocuk olay esnasında evde olduğunu ve kavgaya şahit olduğunu aktarmaktadır.

[82] “... Olay sırasında evdeydim. Annemle komşudaydık, babam işten geldi, ben eve geçtim. 1.5-2 saat babamla birlikte evde şakalaştık, konuştuk. Annem geldi, babama telefon faturasının yüksek geldiğini söyledi. Sonra babam celallendi, anneme vurmaya başladı. Ben dayımı arayacağımı söyleyip odaya geçtiğimde bana da vurmaya başladı. Anneme ağza alınmayacak küfürler etti. Salonun camını kırıp üzerimize fırlattı. İki dayım geldi, bizi alıp götürdü. (Dosya no 82, çekişmeli boşanma, müşterek çocuk [+18] tanık beyanı)

Aşağıda yer alan vakada da durum benzerdir. Her iki olayda da çocukların istemsizce ama kayıtsız kalamayarak olayın içine çekildikleri, bu sebeple de hem olaya maruz kalarak hem de ebeveynlerinden birini diğerine karşı savunmak durumunda bırakılarak çocuklar istismar edilmektedir. Bu istismar sadece ev içinde kalmamakta tanıklık kurumunun çocuklar tarafından yerine getirilmesi ile mahkeme salonuna taşınmaktadır.

[89] “...Birçok kez anneme şiddet olayı oldu, bize olmadı. En son kavgada dayım bizdeydi. Tartışma çıktı, bize ve dayıma bıçak ve silah çekti. Polis geldi, uzaklaştırma aldı. Olay günü annem isteydi, babam geldi. Babam, anneniz eve gelsin yoksa evi yakıcam dedi. Biz de annem tek gelmesin diye dayıma haber verdik. (Dosya no 89, çekişmeli boşanma, müşterek çocuk [25y.] beyanı)

[21] “Ben halının üstüne yanlışlıkla kahve fincanını döktüm. Annem bana çok kızdı, bağırılmaya başladı. Babam da neden çocuğa kızılıyorsun diyerek anneme bağırılmaya başladı. Sonra birbirlerine bağırılmaya başladılar, birbirlerini ittiler. Sonra kavgaya büyüdü. Karakola gittik. Babama uzaklaştırma kararı çıktı.” (Dosya no 21, çekişmeli boşanma, tahkikat aşaması, müşterek çocuğun [+18] tanık olarak beyanı)

Boşanma sürecinde çocuklar üzerinden yürüyen bir diğer şiddet konusu ise velayettir. Velayet gündeme geldiğinde, çoğunlukla gündem aslında

sadece velayet değildir. Dikkatli bir gözlem sonucunda başka konuların başka gündemlerin ve başka eğilimlerin olduğu ortaya çıkmaktadır.

“Çok üzücüdür, iki taraf da çocukları kullanıyorlar evlilik süresince... Fakat baba şayet boşanmak istemiyorsa, mutlu değil, ama düzeni var ya, yemek, çamaşır, gelip gece yatacağı bir düzen var. İhtiyaçları karşılıyor. Boşanmak istemiyorsa o zaman “Çocuklarını alırım senden boşanırsan” diyor kadına. Yani çocuğa zarar veririm diye düşünmüyorlar. Anne de inat, “Gelsin, icrayla alsın.””
[Avukat D; K; 65; Avukatlar]

Akyüz'e göre bu durum özellikle kadına yönelik erkek şiddetinde varlık bulmaktadır. Şiddet faili erkeklerin “çocuklarını elinden alırım” tehdidi, kadınların şiddete katlanmalarının öncelikli nedenleri arasında yer almaktadır (Akyüz ve diğerleri, 2014, ss.45).

B) 6284 SAYILI KANUN'UN DEĞERLENDİRİLMESİ

Görüşmelerde ve duruşmalarda boşanma sürecinde kadına yönelik erkek şiddetinin yaygın bir şekilde aktarılmasına karşın şiddetin dava sürecine yansımaları farklı olabilmektedir. Aşağıda kadın görüşmecilerin korunma kararına başvurma deneyimlerine yer verilmiştir:

“En son dükkanda beni dövdü. Ondan sonra karar verdim. Bir A... belki bir daha dünyaya gelmez, ama çocuklarımın hayatını kurtarmak zorundaydım... Bize bıçak çekmeye kalktı. İki çocuğum ve ben, bir de memleketten gelen 85 yaşında annem vardı. Yani canımızı zor kurtardık, karakola zor attık. Çocuğumun kolu kırıldı, benim parmaklarım kırılmıştı. Öteki çocuğumu çok dövmüştü, gözleri morarmıştı. Bira şişeleri zaten yerlerde geziyordu, ayaklarına batmış, çocuğun her tarafı kan revan içerisindeydi. Canımızı zor kurtardık.” [Mor; K; 42; boşanmanın tarafları]

Görüşmecilerden Mor'un aktarımından tüm aile üyelerinin şiddetin tanığı olmalarının yanı sıra şiddete maruz kalan özneler olduğu anlaşılmaktadır. Diğer kadın görüşmecilerden Sarı ve Siyah ise, şiddet neticesinde sonlanan evliliklerinde korunma kararına başvurma süreçlerinden bahsetmektedir.

“Ayrılma nedenimiz şiddetten. Kurban Bayramı'nda onun ailesinin evine gittiğimiz zaman tartıştık, o bana vurdu. Annemgili aradım, geldiler, beni götürdüler. Şikayetçi oldum, darp raporu aldım. Ondan

sonra eşyalarımı almak için kendi yaşadığımız eve de giremeyince, kayınvalidem gitmiş benden önce. O zaman uzaklaştırma kararı aldım ki, evimde yalnız olayım, o da gelmesin diye.” [Sarı; K; 29; boşanmanın tarafı]

“Bu benim kolumu vurduktan sonra “Ben seni şikâyet edeceğim” dedim. “Sen beni şikâyet edersen ben seni boşarım” dedi. “Boşa” dedim. Bunu sen 2 aylık evlilikte yapıyorsan daha neler yapacak... Derken işte, baktım, boşanma kâğıdı geldi. Eşim açmış bak, benim hiç haberim yokken. Ben onun hizmetini yaparken, banyosunu dahi yaptırdığım evde, mahkeme kâğıdı geldi.” [Siyah; K; 58; boşanmanın tarafı]

Erkeklerin korunma kararı ile ilgili deneyimleri korunma kararının muhabı olmalarından dolayı kadınlarinkinden farklıdır. Aşağıda yer alan iki erkek görüşmecinin korunma kararına ilişkin tepkileri bu durumla ilgilidir.

“Eve gidiyorum, anahtarı takıyorum, açılmıyor. Sonra posta kutusuna bir baktım ki, bir zarf var. Posta kutusundaki zarfı bir aldım, uzaklaştırma, 3 ay. 3 ay o evin yanına, sağına soluna yaklaşmadım. 2015 Nisan ayından beri biz ayrıyız, hâlâ mahkeme devam ediyor, bir sefer yüzünü görmedim.” [Pembe; E; 30; boşanmanın tarafı]

“6 ay 15 gün tedbir kararı, silahımın teslim edilmesi, eve girme yasağı... Bana avukatın çıkardığı bir şey var. Olmayan bir şey yok ki, her şey var. Ama önemli olan ispat edebilmek. Ben mahkemede çıktım, dedim ki, ben ispat istiyorum. Şayet varsa video kayıtları, ne gerekiyorsa, hepsinin ispatı; çünkü masumum.” [Kırmızı; E; 37; boşanmanın tarafı]

Erkek görüşmecilerden Yeşil, korunma kararı alınmasının boşanma kararına olan yansımından bahsederken yine erkek görüşmecilerden Kırmızı korunma kararının alınma şekline vurgu yapmaktadır.

“Bir şey yapmadım işin gerçeği, hiçbir şey yapmadım. Ufak tefek bir darp raporu almış, onu da gitmiş polise şikâyet etmiş. Artık polise gittiyse bizim bu olayımız, polise, karakola düşecek ben sana ne yaptım? Mahkemeden uzaklaştırma kararı aldırılmış bana. Bu şekilde de hiç yardım etmediği evini aldı, götürdü, ben sokakta kaldım. Ondan sonra dedim, bundan hayır gelmez artık. Böyle olacaksa

hayırlısı olsun dedim, boşanma kararı aldım yani. “ [Yeşil; E; 33; boşanmanın tarafları]

“Şiddet kullananları görüyoruz, kadının her tarafı darp içeri-sinde; ama benim eşimde bir şey yoktu ki. Sirtında bir şey varmış. Ne malum, benim eşimin temizlik yaparken bir yere vurmadığı? Yüzünde var mı; yok. Kolunda var mı; yok. Kızımın herhangi bir yerinde var mı; yok.” [Kırmızı; E; 37; boşanmanın tarafları]

Kırmızı'nın eşinin korunma kararı aldırmasına yönelik yukarıda yer alan aktarımları uzmanlardan Uzman R'nin de üzerinde durduğu bir konudur.

“Özellikle de kadınların çok fazla uzaklaştırma aldığını görüyoruz yaygın olarak. Erkekler de kendi deyimleriyle bir tane vurmadıysa, el sürmediyse, niye uzaklaştırıldığını anlayamıyor, isyan ediyor buna ve o arada çocuğunu da görememiş oluyor. O yüzden de gerçekten çok tükeniyorlar o anlamda.” [Uzman R; K; 38; Uzmanlar]

6284 sayılı Kanun'a ilişkin hukuk uygulayıcılarının ve mahkeme uzmanlarının değerlendirmeleri ilk olarak doğru bir şekilde uygulanmadığını düşündükleri koruma kararlarının çatışmaları körükleyici etkisi ile ilgilidir. Bazı görüşmeciler kadın cinayetlerinin artışı ile Kanun'un uygulanışındaki sorunlar arasında bağlantı olduğunu dile getirmektedirler.

“Kadın için bir güvence, ama evliliğe devam edilecekse o cezadan sonra, 6 ay, 3 ay, 1 ay şeyde kalmama, yani erkek o mağduriyetinden sonra beraber yaşama isteğini kaybediyor. Kesin boşanmayla sonuçlanıyor ondan sonraki süreç. 6284 alıp da birleşen var ama sayıca daha az tabii. Ama başka çare yok. Kadını korumak zorundayız, evi kadına tahsis etmek zorundayız.” [Avukat C; K; 47; Avukatlar]

“Bir kere 6284 bir facia. Kocasına kızan kadın gidiyor, “Beni tehdit ediyor, kocam beni öldürecek.” Hayda, hiç sormuyor adamın başka evi var mı, gideceği evi var mı, yatacağı yeri var mı, direkt uzaklaştırıyor. Bu daha ters bir sonuç doğurdu, yani bekledikleri sonucun tam aksi oldu. Ne şiddet azaldı, ne ölümler azaldı.” [Avukat D; K; 65; Avukatlar]

“Bu ülkede her şey kadınların başına geliyor. O yüzden kadınları korumaya yönelik çok daha fazla tedbir var; kadınlara ve çocuklara özellikle. Şimdi, uzaklaştırma veriliyor. Bunun engel olamadığı

çok durumları gördük biz. Hatta uzaklaştırma alıp da boşanacağı eşini öldüren bir sürü adam gördük. O yüzden ne kadar faydalı?” [Uzman K; K; 28; Uzmanlar]

“Kadın cinayetlerinin artmasının sebebinin ben bu olduğunu düşünüyorum açıkçası. O kadar çok uzaklaştırmayla ve kadınların tehditkâr tavırları, çünkü uzaklaştırmaya rağmen gelirse tutuklanması var. Bazı kadınlar gelmediği halde adamı geldi olarak şikâyet edebiliyorlar. Adam ne yapıyor? Karakola çağrılıyor durmadan. “Sen evin etrafında görülmüştün, kapıya gitmişsin, şunu yapmışsın, bunu yapmışsın.” Adam iki güne bir karakolda kadın şikâyet ettiği için. Ne oluyor? Kadına dış biliyor. Zaten karakterinde şiddet varsa o level atlıyor.” [Uzman H; K; 37; Uzmanlar]

Mahkeme uzmanları da 6284 sayılı Kanun ile verilen korunma tedbiri kararlarının uygulanmasındaki sorunların boşanma sürecindeki çatışmaları artırıcı özelliğine vurgu yapmaktadırlar.

“Evlilik sürecinde yaşanan çatışmalar daha dallanıp budaklanıyor boşanma evresinde. Ben burada pek çok bozucu etken olduğunu düşünüyorum. Bir kere, ayrı yaşamak, dosyalardaki dilekçeler, 6284’e göre alınan kararlar, çocuğu görememe ve daha pek çok şey. Bunlar bir girdiği zaman çıkmaz hal alıyor, artık toparlamak neredeyse mümkün değil.” [Uzman A; K; 47; Uzmanlar]

“Uzaklaştırma kararı çocuğu görmesini de engelliyor çünkü. O iki taraflı bir yıldırma yöntemi oluyor. O da çok sıkıntılı, pasif bir çatışma yolu kişiler için.” [Uzman R; K; 38; Uzmanlar]

“Kadın cinayetleri, vesaire falan olduğu için hâkimler de bunu es geçemiyorlar. Mesela koruma kararı geldiğinde hâkim aynı gün içinde vermek zorunda, hatta saat bile önemli. Öyle olunca haksız olduğunu veya kadına böyle bir şey yapmadığını düşünen erkek kadına bileniyor, kızgınlığı, öfkesi artıyor. Yapmadıysa da başka şekilde şeyler çıkıyor ortaya. Mesela evin kirasını ödemiyor, evin faturasını ödemiyor, atıyorum, eve para vermiyor, kadın yine mağdur oluyor. Haklı da olsa, haksız da olsa kadın yine mağdur oluyor. Altyapısı daha sağlamlaştırılması gereken bir şey... Uygulamada çok ciddi sıkıntı var.” [Uzman H; K; 37; Uzmanlar]

Yapılan görüşmelerde ortaya çıkan konulardan biri de profesyonellerden bazılarının 6284 Sayılı Kanun'a başvurma yolları ile ilgili olumsuz yargılara sahip olmalarıdır.

“Erkeklerin çoğunun aklına gelmiyor genellikle kadın mağdur olduğu için. Kadınlar gidiyor iki de bir. Hiçbir şey yok ya ne şiddet, ne bir şey var. Ona inat. Boşanmak istiyor ya ondan veya istediğini yapmadı ya şikayet. Emniyete şikayet, savcılığa şikayet.” [Avukat D; K; 65; Avukatlar]

“Bir süre sonra koruma kararları şöyle oldu: Adeta boşanma davasının bir parçası, “Daha güzel tazminat alırsız” falan gibi bir parça oldu. “ [Uzman M; K; 35; Uzmanlar]

Her ne kadar kadınların korunma kararına başvurma şekilleri ile ilgili olumsuz kalıp yargılar olsa da pek çok veri halen çoğu kadının korunma kararına başvurma konusunda sorun yaşadığını göstermektedir.

“Bu boşanma sürecinde en başta pek çok kadın uzaklaştırma kararına şundan gidip başvuramıyor: “Bu adam bu eve gelmezse bana kim bakacak, çocuklarıma kim bakacak, ekme paramı kim getirecek?” Sırf bu nedenle dayağa razı olan kadınlar var. Yani bir lokma ekmeği dayağa yeğliyor.” [Avukat A; K; 45; Avukatlar]

Mor Çatı tarafından hazırlanan, 6284 Sayılı Kanun Uygulamalarının İzlenmesi Raporu'nda, belirtildiği üzere evli olan ya da olmayan kadınların şiddete maruz kaldıktan sonra ya da şiddete maruz kalma riskinin olduğu durumlarda, çoğunlukla 6284 sayılı Kanun'dan faydalanabildikleri belirtilmektedir. Ancak Rapor'da ayrıca, Kanun'dan yararlanamayan, yararlanması için delil istenen, koruma altına alınmak istediğini ve risk altında olduğunu söylediği halde gerekli desteğin alınması mümkün olmayan kadınların da olduğu belirtilmektedir. Özellikle yazılı başvuru yapılmayan kolluk ve mülki amir birimlerinde, talep ettikleri takdirde Kanun kapsamında hakları olan desteklere erişemeyen kadınların olduğunun görüldüğü ifade edilirken bunun yanı sıra adres gösteremediği ya da delil sunmadığı gerekçesiyle talebinin geri çevrildiğini ve kanundan faydalanamadığını belirtenlerin de olduğu ifade edilmektedir. Oysa 6284 sayılı Kanun'un 8. maddesinin 3. fıkrası delil ve belge şartını ortadan kaldırmaktadır: “Koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz. Önleyici tedbir kararı, geciktirilmeksizin verilir. Bu kararın verilmesi, bu Kanun'un

amacını gerçekleştirmeyi tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemez.” (Mor Çatı Raporu, 2015, ss.4).

Kanun'un uygulanmasında yaşanan temel sorunlardan bir tanesi “koruma” konusu ile ilişkilidir. Korumanın tam anlamıyla gerçekleştirilemiyor oluşu alanda çalışan profesyoneller tarafından tartışılan bir konudur.

“Tamam, sen bu adama uzaklaştırma veriyorsun, ama bu uzaklaştırmayı koruyacak biri var mı burada? Hayır, kimse yok. Adam ona ister uyar ister uymaz. Senin ruhun duymaz. Duymuyor da zaten, görüyoruz. Kimsenin ruhu duymuyor.” [Uzman K; K; 28; Uzmanlar]

“Siz burada 10 milyon kişiyi koruyamazsınız, değil mi? İnteraktif koruma yapabilmeniz için küçük bir koruma yapmanız lazım. Bir de risk altındayım diyen herkese veriyoruz koruma kararını, vermek durumundayız. Dolayısıyla herkes risk altında olduğunu söylüyor. Peki, gerçekten korunmaya ihtiyacı olan, yani aktif ölüm riski altındaki kişiyi nasıl ayırt edeceksiniz? Bununla ilgili de hiçbir sistemimiz yok. Tam bir koruma kararı çöplüğü, öyle söyleyeyim size. Ayrıca, vermeniz gereken kişiye de verebildiğiniz en uzun koruma kararı 6 ay.” [Uzman M; K; 35; Uzmanlar]

“Tedbir kararlarını çok önemli buluyorum, ama amacına ulaştığını düşünmüyorum. Çünkü mesela 6284’te şiddete yönelik her türlü tedbir var ama hukuk açısından baktığınızda oradaki işleyen tek şey uzaklaştırma kararı ve bu bir koruyucu tedbir, önleyici tedbir değil. Koruyucu tedbir olarak evden uzaklaştırma kararı alınıyor, ama önleyici tedbir olarak evden uzaklaştırılacak kişinin problemiyle ilgili, şiddete sebebiyet veren durumuyla ilgili yapılacak çalışmalar çoğunlukla olmuyor; öfke kontrolü problemi varsa, patolojik bir problemi varsa, davranışsal problemi varsa, madde kullanımı varsa diğer tarafta da bu davranışına yönelik çalışma yapmak lazım ki bu koruma kararı işe yarasın. O mekanizma çalışmıyor. O yüzden ne yazık ki etkili olmadığını düşünüyorum.” [Uzman C; K; 46; Uzmanlar]

Kanun'un uygulanması ile ilişkili bir diğer sorun ise kurumlararası koordinasyon ve işbirliğinin zayıf hatta yok denecek kadar az olmasıdır. Özellikle mahkeme uzmanları, alınan kararların uygulanmasına ilişkin

değerlendirmede bulunmak için yeterli geri dönüşlere sahip olmadıklarını ve diğer kurumlarla bağlantılarının olmadığını dile getirmektedirler. Bu durumu ise üç ayrı boyutta değerlendirmektedirler. Birinci boyut, uzmanların danışmanlık için yönlendirme yapabilecekleri kurumlara ilişkin bilgilerinin olmayışıdır. Bu durum ise bir diğer yönüyle uygulamaya yönelik kuruluşların eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

“Onun dışında diğer psikolojik destek, danışmanlık, öfke kontrolü vesaire gibi tedbirler verilmiyor. Zaten uygulayıcı yerler de var mı çok bilmiyorum. Daha çok şiddete uğrayana yönelik tedbirler var; işte, sığınma evine alınması, orada psikolojik destek alınması vesaire, ama şiddet uygulayana yönelik tedbirler... Tedbirler var, ama neresi uygulayacak? Yani öfke kontrolü için mesela nereye yönlendireceksin ya da yaptırımı var mı? Sanmıyorum. Yüzde 1, yüzde 2 falandır herhalde öfke kontrolü ya da saldırganlıkla ilgili vesaire, “Senin psikoterapi alman gerekiyor” vesaire diyen karar yoktur herhalde. Genelde şiddete uğrayana yönelik tedbirler, ama diğer tarafta serseri mayın gibi dolanan birey oluyor şey olarak baktığınızda, çünkü şiddet uygulayana yönelik hiçbir psikolojik tedbir falan uygulanmamış oluyor.” [Uzman D; K; 36; Uzmanlar]

“İşte, aile danışmanlığı veriyoruz. Ama ne kadar uygulandığını emin olun biz de bilmiyoruz. Aile ve Sosyal Politikalar’ın böyle bir birimi olduğunu biliyoruz, ama o birim çalışıyor mu, çalışmıyor mu, kim var, kim yok bilmiyoruz.” [Uzman K; K; 28; Uzmanlar]

“Kesinlikle çok sıkıntılı. Yani şöyle bir trajikomedi var: ASP bize broşürler dağıtıyor, aile danışma merkezi var, ergen danışma merkezi var diye, taraflara o dağıttığı broşüre göre eline veriyorsunuz, gönderiyorsunuz, kuruluş yok ortada, kapanmış. Yani o kadar çok bu süreçlerle karşılaşıyoruz ki, mahkemeler karar merkezidir; ama uygulayıcı kuruluş olan ASP, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, bu kuruluşların hizmetleri bilmesi lazım, iş tanımlarının genişletilmesi lazım, koordinasyon lazım. Buralarda sıkıntılar var.” [Uzman P; K; 47; Uzmanlar]

“Ben kendi adıma, bu tip tedbirleri çok fazla önermiyorum mahkemeye; çünkü karşılığı yok, gidebileceği bir yer yok.” [Uzman E; K; 52; Uzmanlar]

İkinci boyut hukuk uygulayıcılarının tutumları üzerinden ele alınmıştır. Uzmanlar kendi müdahalelerinde danışmanlık hizmetlerine yönlendirmelerinin hâkimler tarafından karşılığının olmamasının etkisinden bahsetmektedirler.

“Bazen şöyle de olabiliyor. Benim kendi çalıştığım hâkimlerde de karşılaştığım bir şey. Mesela, danışmanlık tedbiri yazıyoruz; ama bazı hâkimler bu konuda çok inanca sahip değillerse, gerekli görmeyip yazmayabiliyorlar. Ayrıca, diyelim ki yazdılar, dosya kapandı diyelim, onun takibi konusunda çok da bir işlem yapılmayabiliyor. O yüzden, çok etkili bir şekilde kullanıldığını çok fazla gözlemlememiş oluyorum.” [Uzman R; K; 38; Uzmanlar]

Üçüncü boyut hukukun uygulanması sürecindeki sistemsel sorunlar üzerinden değerlendirilmektedir. Aile mahkemelerinde çok fazla dosya olması ve bu dosyalarla ilgili yapılan işlemlerin zaman sorunu yaratması aile terapisine yönlendirme konusunda sistemsel bir engel olarak ele alınmıştır. Uzman K, uzmanların algıları, hâkimin kararı, kurumların yetersiz ve birbirinden kopuk oluşu, sistemsel boşluklar neticesinde danışmanlığa yönlendirme durumunun sekteye uğramasını aşağıda özetlemiştir. Ortaya çıkan bir diğer önemli değerlendirme ise tüm boyutların aslında iç içe olduğudur.

“Çocuk mesela çocuğun sağlık tedbirine ihtiyacı var. Raporun sonunda belirtiyoruz; çocuğun şu şu durumlarından dolayı sağlık tedbiri uygulansın diye. Yine son takdir hâkimin. Kararda yazarsa bir örneği Aile ve Sosyal Politikalar’a gönderiliyor. Onlar da dosya oluşturuyorlar o kişiyle ilgili. 3 ayda bir buraya sadece rapor göndermek zorundalar. Onu da ne kadar gönderiyorlar ne kadar göndermiyorlar onu da bilmiyorum. En azından biz üzerimize düşeni yapıyoruz. Bu konuda vicdanımız rahat. Gördüğümüz şeyi yazıyoruz raporumuza çünkü. Ama işte, bir yerde birileri üzerine düşenleri yapmadığı için sistem tıkanıyor.” [Uzman K; K; 28; Uzmanlar]

6284 Sayılı Kanun'un uygulanması yaşanan sorunlar nedeni ile kadına yönelik erkek şiddeti sadece evlilik sürecinde değil boşanma sürecinde ve hatta boşanma sonrasında da devam edebilmektedir. Görüşmecilerden Mor'un öyküsünde de korunma kararı alınması ile erkek şiddetinin sona ermediği belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

“Karakola falan çok şikâyet ettik. Geldi bizi çok rahatsız etti, dükkânı kapatmak zorunda kaldım, ben tekrar işe girdim. Buraya bizim yanımıza geldi, o kız kardeşi geldi, karakola gidecek, hapse girecek, şöyle olacak, böyle olacak, yine dedim hani en azından bizim yakamızdan düşsün, çocukların da babası, yeri gelip de hapse girip çıkmış sayılmasın diye geldik, şikayetimizi geri aldık. Bu ülkede kadın cinayeti çok fazla... Canımızı kurtardık, ama bir taraftan da bu baskılarla uğraştık, tehditlerle uğraştık.” [Mor; K; 42; boşanmanın tarafları]

Korunma kararından sonra şiddetin son bulmadığı gibi bu durumun boşanma sürecinden sonra da devam ettiği durumlar söz konusudur. Avukat D, bu durumdan bahsetmektedir.

“Boşanma davasından sonra da devam ediyor bu. Yani evliyken devam ediyor, boşanma sürecinde devam ediyor, boşanmadan sonra da bu uzaklaştırma devam ediyor.” [Avukat D; K; 65; Avukatlar]

IV. TARTIŞMA

Kadına yönelik erkek şiddeti toplumun gündeminde olan sosyal, ekonomik ve hukuki bir sorundur. Ancak şiddetin önlenmesine ilişkin çalışmalar istenen düzeye gelememiştir. 6284 sayılı Kanun’un teorik çerçevesi bu düzenlemeyi yerine getirirse de uygulamada sorunlar devam etmektedir. Kadınlar evlilik içinde ve boşanma sürecinde devam eden çatışmaların bireysel, toplumsal ve sistemsel olarak uygun bir şekilde yönetilememesi neticesinde şiddete maruz kalmakta şiddet, kadınlar için kolektif bir kader olarak varlığını sürdürmektedir.

Araştırma verilerine göre şiddet hem evlilik hem de boşanma sürecinde yaşanan çatışma konularındandır. Buna ek olarak şiddet, görüşmelerde ve duruşmalarda tek başına boşanma sebebi olarak gündeme gelmemiş diğer çatışma konuları ile birlikte aktarılmıştır. Bu durum şiddetin farklı türlerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak hukuk sistemi çoğunlukla şiddet konusunda fiziksel yaralanmalar ve maddi hasarlar tespit etme yoluna gitmektedirler. Oysa Bora’ya (2012, ss.12) göre şiddet, yalnızca fiziksel bir eyleme işaret etmez. Aynı zamanda şiddet tehdidi de şiddetin kendisi gibi işlev görebilir. ‘Yanlış’ zamanda ‘yanlış’ yerlerde bulunmanın, ‘yanlış’ giysiler giymenin, ‘yanlış’ şeyler söylemenin şiddete yol açabileceği bilgisi, kadınların belirli davranışlardan kaçınmalarına, yaşam alanlarını daraltmalarına

yol açar. Gelirine el koyma ya da gelir getirici bir etkinlikte bulunmayı engelleme; ya da tam tersine, çalışmaya zorlama, en sık rastlanan ekonomik şiddet örnekleridir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, bir şiddet türü hiçbir zaman yalnız değildir, muhakkak farklı şiddet türleriyle birliktedir.

Araştırma verilerine göre, duruşmalarda kadınlar farklı şiddet türlerini dile getirmektedir. Örneğin eşlerinin telefonlarına el koyduklarından bahsetmişlerdir. “*Telefona el koyma*” davranışı ile kadının kök ailesi ve çevresi ile bağlantılarını keserek kadın üzerinde baskı kurma ve itaat etmesini sağlama durumu söz konusudur. Bu bağlamda kişinin ailesiyle, arkadaşlarıyla görüşmesini engellemek, hareket alanını kısıtlamak *sosyal şiddetin* belirgin örneklerindedir.

Duruşma gözlemlerinde ortaya çıkan önemli verilerden birisi de genellikle şiddetin tanığının olmamasıdır. Pek çok kadın şiddetin bir tanığının olmadığından bahsetmektedir. Onların aktarımıyla şiddet, başka gözlerden uzak, kapalı kapılar ardında sergilenmektedir. Şiddetin tanığının olduğu durumlarda ise çoğunlukla tanıklar çocuklardır. Çocukların ev içi şiddete tanık olmaları onları şiddetin mağduru haline getirmektedir. Şiddete tanık olmak iki yönden çocukları etkilemektedir. Onlar şiddete tanık olarak şiddete maruz kalmakta ve aynı zamanda boşanma sürecinde ebeveynlerinden birini diğerine karşı savunmak durumunda bırakılarak istismar edilmektedir. Bu istismar sadece ev içinde kalmamakta tanıklık kurumunun çocuklar tarafından yerine getirilmesi ile mahkeme salonuna taşınmaktadır. Ev içerisinde annesinin şiddete maruz kaldığını ve mağdur olduğunu düşünen çocuk “bu mağduriyeti giderme noktasında” kendisini sorumlu hissetmekte aksi takdirde suçluluk duygusu ağır basabilmektedir. Ancak çocuğun çekişmeli boşanma davalarında taraf olmaya zorlanması *çocuğun üstün yararı* ilkesi ile örtüşmemektedir.

Şiddetin faili ya da mağduru olmak şiddete yönelik bakış açısını değiştirmektedir. Şiddetin kadınlar ve erkekler tarafından farklı yorumlandığı ortaya çıkan veriler arasındadır. Görüşmecilerden boşanma aşamasındaki erkekler genellikle kendi eylemlerini şiddet olarak tanımlamamakta özellikle fiziksel şiddet dışındaki şiddet türlerini (sosyal şiddet, ekonomik şiddet, vb.) şiddetin sınırları içerisinde değerlendirmemektedirler. Bu durum kadın ve erkek arasında değişiklik gösteren aile içi rollerle ve sınırlarla ilişkilendirilebilir.

Wood (1985) aile yapısında sınırların hiyerarşinin iki boyutu tarafından belirlendiğini öne sürer. Bunlardan biri kontrol diğeri bakım hiyerarşisidir. Kontrol hiyerarşisi yetki ve denetimin, bakım hiyerarşisi ise sorumluluk ve bakımın kimden kime doğru akacağını belirleyen sözlü/sözsüz kural, adet ve beklentileri tanımlar. Diğer bir deyişle, hiyerarşi erkek ve kadının, ana-baba ile çocukların rollerinin nasıl ayrıştığını anlatır (akt: Okman Fişek, 2018, ss.10-11). Aile içi hiyerarşiler kadın ve erkeğin ev içi sorumluluklarının sınırlarını belirleyerek ev hayatının sorumluluğunu kadına yüklemektedir. Stanton, ev hayatının çoğunlukla mutlu bir cennet olduğu fikrini reddederek, kadınların güya korundukları dehşetin çoğunu orada, evde yaşadıklarından bahseder (Akt: Donovan, 2014, ss.32). Evin dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz bir yer olarak tasarlanması, erkeklerin “dış” dünyaya açılırken kadın ve çocukları bu temiz yerde bırakmaları, içinde yaşadığımız kültürün en belirleyici ve güçlü örüntülerinden biri, belki de birincisidir. Evin ve ailenin böyle kutsallaştırılması, orada olup bitenlerin görünmez kılınmasına hizmet etmiştir. Böylelikle, aile içindeki eşitsizlikler, şiddet ve tahakküm, istismar ve baskı, “özel” alanın sorunları olarak görmezden gelinirken, evdeki iktidar ilişkilerinin “dış” dünyadakilerle sürekliliğinin de üzeri örtülmüştür (Bora, 2018, ss.59).

Şiddetin özel alana hapsolmesi, şiddeti çoğunlukla kadınların karşı karşıya kaldıkları bir sorun alanı haline getirmektedir. Şiddetin görüşmelerde ve duruşmalarda büyük oranda kadınlar tarafından dile getirilmesi bu durumu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla 6284 Sayılı Kanun’a başvuran da büyük oranda kadınlar olmaktadır. Çünkü aile içi hiyerarşiler evlilik ilişkisi içerisinde olduğu gibi boşanma sürecinde de devam etmektedir. MacKinnon’a (2005) göre, genelde aile hukukunda ve özelde de boşanma hukukunda kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal eşitsizlik hiç yokmuş farz edilerek, soyut eşitlik anlayışından hareket edilmesinin sonucu olarak kadın erkek eşitsizliği boşanma hukukunda da bulunmaktadır (akt: Karacan, 2008, ss.71).

Bu noktada 6284 sayılı Kanun’un ilk maddesinde Kanun’un amacı, “şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemek” şeklinde açıklanmaktadır. Kanun’un 1/2/b hükmünde “Şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir

yol izlenir” hükmü öngörülmektedir. Ancak hukuk uygulayıcıları, avukatlar ve mahkeme uzmanları Kanun’un uygulanmasında yapısal ve sistemsel sorunların varlığına dikkat çekmektedirler.

Hâkimler, mahkeme uzmanları ve avukatlarla yapılan görüşmelerde bazı görüşmeciler Kanun’un uygulanmasındaki temel sorunun kadınların bazı durumlarda gereksiz yere Kanun’a başvurmaları ile ilgili olduğunu dile getirmişler, bu durumun boşanma sürecindeki çatışmaları artırıcı bir etkisinin olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Profesyonellerin bu olumsuz yargıları ise kadına yönelik şiddetin yok edilmesinin sadece hukuki düzenlemelerle sağlanamayacağını göstergelerinden biridir. Ev içi şiddeti önlemeye ilişkin hukuki düzenlemelerin getirilmesine rağmen, yapının sürekli ürettiği adaletsizlik formları, ev içi şiddete maruz kalanlara uygulanmaktadır. Yapı içinde öğrenilmiş olan davranış formları ve ilişkiler, ev içi şiddet mağdurlarının görmezden gelinmesine, seslerini duyuramamalarına neden olmaktadır. Hukuk uygulayıcıları, ev içi şiddete maruz kalanların içinde buldukları yapısal eşitsizliği görememekte ve bununla ilgili de örneğin şiddete maruz kalanların verdikleri ifadeleri güvenilir bulmamakta veya şikâyetlerini yapıp daha sonra geri çekmelerini, şikâyetlerinde samimi olmadıkları veya tutarsız davrandıkları şeklinde değerlendirebilmektedirler. Bu bağlamda, ev içi şiddet mağdurlarının, yargıya boş yere zaman kaybettirdikleri ithamıyla karşılaşmaları da mümkün olmaktadır (Uygur, 2015, ss.130).

6284 sayılı Kanun’un uygulanmasına ilişkin bu stereotipleştirme, kadınların haksız korunma kararı aldıklarına dair kalıp yargılarda bulunma ve kadınların korunma kararına başvurma davranışlarını genelleştirmenin olumsuz etkileri pek çok farklı alanda kendini gösterebilmektedir. Bu durum *stereotip tehdidi* olarak tanımlanabilir. Aşırı genellemeye dayanan yanlış bilgi, yanında yanlış müdahaleyi getirmektedir.

Hukuk alanındaki sorunlardan birisi mahkeme uzmanları tarafından hazırlanan sosyal inceleme raporlarındaki mesleki kararların mahkeme hâkimleri tarafından bazı durumlarda dikkate alınmaması olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra mahkeme hâkimleri tarafından dikkate alınsa da korunma kararlarının takibinin yapılması noktasında sistemsel sorunların var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sistemsel sorunlardan bir tanesi kurumlar arası koordinasyonun olmamasıdır. Oysa Kanun’un kurumlararası koordinasyonla ilgili maddesi kamu

kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanun'un uygulanmasıyla ilgili olarak kendi görev alanına giren konularda işbirliği ve yardımda bulunmak ve alınan tedbir kararlarını ivedilikle yerine getirmekle yükümlü olduğundan ve gerçek ve tüzel kişilerin, bu Kanun kapsamında Bakanlık çalışmalarını desteklemek ve ortak çalışmalar yapmak üzere teşvik edilmesinden bahsetmektedir (madde 16/2).

SONUÇ

Duruşma gözlemleri ve nitel görüşme verilerine göre şiddet özellikle duruşmalarda birincil boşanma nedeni olarak aktarılmaya da diğer boşanma nedenleri ile bağlantılıdır. Bu durum duruşmalarda dile getirilen aldatılma, kök aile sorunları, ekonomik meseleler, kötü söz, hakaret, tehdit, başkalarının yanında aşağılama, cinsel sorunlar vb. diğer çatışma konularının, içerisinde şiddetin farklı türlerini barındırmasından kaynaklanmaktadır. Ancak hukuk sisteminde şiddetin farklı türleri, özellikle şiddetin ardındaki patriarkal ilişkiler, görmezden gelinmekte ve çoğunlukla fiziksel şiddete vurgu yapılmaktadır.

Araştırma verilerine göre, şiddet kadınlar ve erkekler tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Şiddetin faili ya da maduru olmak bu yorumlamadaki farklılıkların birincil kaynağı olarak görülebilir. Bir diğer önemli neden ise toplumsal cinsiyet ve patriarkal ilişkilerdir. Bir diğer önemli araştırma verisi şiddetin çoğunlukla tanığının olmaması ve kapalı kapılar ardında gerçekleşmedir. Bu durum kadınların mahkeme önünde şiddeti ispat etme noktasında sorun yaşamalarına neden olabilmektedir. Şiddetin tanığının olması durumunda ise tanıklar genellikle çocuklar olmaktadır. Çocukların şiddete tanık olmaları onların anne baba arasında iki ateş arasında bırakılması anlamına gelmektedir.

Araştırma verileri aynı zamanda şiddetin sürekliliğini ortaya koymaktadır. Şiddet evliliğin ya da ilişkinin ilk yıllarında varsa, bu durum çoğunlukla katlanarak devam etmektedir. Bunun yanı sıra şiddet önlenmediğinde ilişkinin ilerleyen dönemlerinde çocuklara, kayın ailelere ve hatta bazı durumlarda evcil hayvanlara yansıtılmaktadır. Bu nedenle şiddetin yok edilmesi ve önlenmesi oldukça önemlidir. Şiddetin önlenmesine ilişkin yasal düzenlemeler sosyal ve hukuk devletinin görevlerindedir. 6284 Sayılı Kanun bu görevin yerine getirilmesinde zemin hazırlamaktadır. Kanun, özellikle kanun uygulayıcılar ve mahkeme uzmanları tarafından değerlendirildiğinde teorik açıdan yeterli bulunmakta ancak uygulama boyutunda sorunların olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu sorunlar alt temalara ayrıldığında dört başlık ortaya çıkmaktadır:

- i) Profesyonellerin korunma kararının çatışmayı artırıcı bir etkiye sahip olduğuna yönelik olumsuz önkabulleri
- ii) Mahkeme uzmanlarının hazırladıkları sosyal inceleme raporlarının bazı aile mahkemeleri tarafından değerlendirmeye alınmaması
- iii) Alınan korunma kararlarının takibinin yapılmaması
- iv) Kurumlararası işbirliği ve koordinasyon eksikliği

Bu maddelerle birlikte ulaşılan sonuç, korunma kararı alınmasında kadınların başvuru ve sonrası aşamalarda bireysel, toplumsal ve sistemsel sorunlarla karşı karşıya kaldıklarıdır. Bu durum ise kadına yönelik erkek şiddetinin yok edilmesinde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu nedenle hukuki süreçte ve sosyal refah hizmetlerinde değişim yapılması gerekliliği ortaya çıkan veriler arasındadır. Bu durum ise hukuk sistemi ve sosyal hizmet alanının işbirliğinde yeni hizmet modellerinin alana kazandırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Akıntürk, T. ve Ateş, D. (2016). *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku İkinci Cilt*. İstanbul: Beta Yayınları.

Akyüz, H., Ayata, G., Bayram, D., Büyükgöze, S., Çavuşoğlu, S., Gökdemir, İ., Gürkan, D., Işıldak, Z., Özdemir, D. D., Özdemir, E., Özkan, Ö., Taylı, Ü., Uçan, A. ve Yayıntaş, A. (2014). *Adaletin Cinsiyeti Erkek Şiddeti ile Mücadelede Hukuki Deneyimler*. İstanbul: Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı Yayınları.

Bora, A. (2012). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. *Ayrımcılık-Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (Der. Çayır, K. ve M. Ayan Ceyhan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bora, A. (2018). *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Creswell, J. W. Ve Plano Clark, V. L. (2011). Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi. (Y. Dede ve S. B. Demir Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Creswell, J. W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. (M. Bütün ve S. B. Demir Çev.) Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.

Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gottman, J. ve Gottman J. S. (2017). *Erkekler için Kadın Rehberi*. (Çev: Mine Madenoğlu.) İstanbul: Sola Unitas.

Haley, J. (2006). *Sıradışı Terapi: Milton H. Erickson'un Psikiyatrik Teknikleri*. İstanbul: Yol Yayınları.

Karacan, O. (2008). *Catherina Mackinnon'un Görüşleri Çerçevesinde Boşanma Nedenleri Bakımından Hukukta Cinsel Tahakküm*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.

Karacan, O. (2018). Catharine MacKinnon'un "Tahakküm Yaklaşımı" Çerçevesinde Boşanma Davalarında Affetme. *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (içinde). Ankara: Seçkin Yayıncılık. 393-412.

Karaman, E. (2015). Türkiye’de Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Devletin Sorumluluğu. International Conference on Eurasian Economies. Session 2D: Hukuk I. 584-590.

Kümbetoğlu, B. (2012). Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Mor Çatı Raporu (2015). 6284 Sayılı Kanun Uygulamaları İzleme Raporu.

Moroğlu, N. (2012). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi. TBB Dergisi. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1169>. 357-380.

Okman Fişek, G. (2018). *İlişki İçinde “Ben”*: Kültür, Aile, Bireyselleşme ve Psikanalitik Arayışlar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özdamar, D. (2009). CEDAW Sözleşmesi. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme ve Ek İhtiyari Protokol’ün İç Hukukumuzda, Özellikle Yeni Aile Hukukumuzda Etkisi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Patton, M. Q. (2005). Qualitative Research. New York: John Wiley & Sons, Ltd.

Roberts, M. (2008). *Mediation in Family Disputes Principles of Practice*. USA: Ashgate Publishing Limited.

Sencer, M. ve Sencer, Y. (1978). Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.

Şimşek, A. A. (2018). Kadının Sosyal İnsan Hakları ve Refah Devleti: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme. *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (içinde). Ankara: Seçkin Yayıncılık. 120-163.

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması-TBNA. (2014). Erişim Tarihi: 20.02.2017. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/tbna2014_kitap.pdf

Uygur, G. (2015). Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir. *Ankara Barosu Dergisi*, (4). 121-132.

Yıldırım A, Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

6284 Sayılı Kanun'un Boşanmanın Tarafları, Hâkimler, Avukatlar ve Aile Mahkemesi Uzmanları Açısından Değerlendirilmesi

Yücel, Ö. (2018). Medeni Hukuk Açısından Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Ayrımcılık. *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (içinde). Ankara: Seçkin Yayıncılık. 325-368.